

Nationalekonomins farfar

RECENSION

Traditionellt brukar Adam Smith (1723–90) betraktas som den moderna nationalekonomins ”fader”. Men även Smith hade sina föregångare och inspiratörer. En viktig sådan var naturrättsfilosofen Samuel Pufendorf (1632–94). Detta förklarar titeln på Arild Sæthers doktorsavhandling 2017 vid Norges handelshögskola i Bergen: *Samuel Pufendorf: The Grandfather of Modern Political Economy?* En bearbetad version har nu publicerats på Routledges förlag med en modifierad titel: *Natural Law and the Origin of Political Economy: Samuel Pufendorf and the History of Economics*. Det är denna version som hänvisningarna i recensionen avser.

Boken är uppdelad i sju huvuddelar med totalt 23 kapitel och en tät referenslista på 22 sidor. De två första delarna är biografiska. Den tredje handlar om Pufendorfs ekonomiska doktriner och hur han förvärvat dem, medan den fjärde, femte och sjätte delen tar fasta på hur Pufendorfs idéer spritts vidare till Locke, Montesquieu, Rousseau, Carmichael, Hutcheson, Smith och andra. Sæthers uppfattning är att Pufendorf fått mindre uppmärksamhet bland ekonomer än han förtjänar, vilket han försöker förklara i den sjunde delen.

Samuel Pufendorf var av tysk börd, årsbarn med den engelske filosofen John Locke och den nederländske Baruch Spinoza. Han studerade teologi, humaniora, naturvetenskap och juridik vid universiteten i Leipzig och Jena och blev bl a genom sin mentor Eberhard Weigel förtrogen med Grotius och Hobbes naturrättslära och Descartes metodologi.

Efter några år som professor i Heidelberg, där han provocerat kejsarmakten med en bok om det tysk-romerska riket, värvades han till det nya universitetet i Lund, dit han anlände sommaren 1668.

Efter det att universitetet hade upphört att fungera under danska kriget 1676 utnämndes Pufendorf 1677 till rikshistoriograf, vilket innebar att han på statens uppdrag skrev historia bl a om 30-åriga kriget och om Karl X Gustav. Han lämnade Sverige då han 1688 kallats till Berlin för att skriva kurfursten Friedrich Wilhelms historia.

Pufendorf var Lundauniversitetets mest illustre professor, och under lundatiden publicerade han sitt viktigaste filosofiska verk om naturrätten och folk-rätten, *De jure naturae et gentium libri octo* (1672). Ett slags förarbete, *Elementorum jurisprudentiae universalis libri duo* (1660), hade han utarbetat när han som informator hos den svenske ambassadören i Köpenhamn satt i husarrest 1658–59 under pågående fientligheter mellan Sverige och Danmark.

De jure var för tung som lärobok, så 1673 publicerades en kortare läroboksversion, *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo*. Denna blev en internationell bästsäljare som översattes till många språk. Det finns två svenska översättningar från latinet, den senaste av Birger Bergh från 2001 med titeln *Om de mänskliga och medborgerliga plikterna enligt naturrätten* i två böcker (Pufendorf 1673).

Sæthers bok är oerhört rik på fakta som oftast sätts in i ett analytiskt sammanhang. Ansatsen följer huvudsakligen ”trattprincipen”, dvs författaren börjar brett men koncentrerar sig så småningom på ekonomiska principer. Dessa har sitt ursprung i naturrätten som förutsätter människans värdighet och jämlikhet och som senare på en övergripande nivå manifesterats i bl a FN:s deklaration om de mänskliga rät-

Arild Sæther: *Natural Law and the Origin of Political Economy: Samuel Pufendorf and the History of Economics*, Routledge, 2017, xii + 296 sidor, ISBN 978-1-138-67090-7.

tigheterna och i flera länders konstitutioner.

Naturrätten existerar oberoende av om den nedtecknats i formella lagar eller ej. Den lär oss hur vi ska bete oss mot Gud, oss själva och varandra. Det är enligt Pufendorf (1673, s 64)

uppenbart att naturrättens grundläggande föreskrift är följande: varje människa måste efter måttet av sin förmåga vårda och slå vakt om den mellanmännsliga samlevnaden. Eftersom den, som önskar nå ett visst mål, också önskar komma i besittning av de medel, utan vilka målet inte kan nås, blir slutsatsen att allt som med nödvändighet och generellt sett främjar denna mellanmännsliga samlevnad skall uppfattas som föreskrivet av naturrätten, medan allt som stör eller omintetgör den skall ses som förbjudet av samma naturrätt.

Ekonomiska mellanhavanden ingår i den männsliga samlevnaden och blir därför intressanta för naturrätten.

Sæther pekar på att en teori om ägande finns i alla Pufendorfs naturrättsverk. Här finns inslag om att människan har rätt att skörda jordens vegetabiliska och animaliska frukter, men skördandet ska vara hållbart, vilket t ex innebär att man ska fiska med så grovmaskiga nät att småfisken inte fångas. Naturrätten i sig implicerar inte privat äganderätt enligt Pufendorf, utan äganderätten baseras på konventioner som dock är förenliga med naturrätten.

Det blir problem när befolkningen vuxit så mycket att naturens avkastning inte ger alla ett överflöd av föda och annat. Då blir det bråk och kanske krig om de gemensamma tillgångarna, vilket dock kan förhindras genom att privat ägande accepteras. Här stöder sig Pufendorf på bl a Aristoteles. Det finns dock undantag då privat ägande är olämpligt,

vilket är fallet för ting som står öppna att användas av alla utan att det (på Pufendorfs tid) innebar en försämring för någon. ”Exempel är ljuset och värmen från solen, luften, rinnande vatten och liknande” (Pufendorf 1673, s 115).

Äganderätten är sammanvävd med frågan om prisbildningen. Ting utan ägare, som i exemplen ovan, saknar pris. I andra fall är grunden för ett pris ”egenskapen hos en vara eller tjänst att direkt eller indirekt bidra till att tillgodose behoven i människolivet och att göra det bekvämare eller behagligare” (Pufendorf 1673, s 123), dvs ”nyttan” med modernt språkbruk. Men även tillgången och dess invers knappheten har betydelse. Pufendorf åberopar grekiska filosofer som observerat den s k värdeparadoxen. Sålunda konstaterar Sokrates i Platons dialog *Evydemos* att ”det sällsynta ... står högt i pris; men vatten, som ju dock ... är det bästa av allt, är också billigast av allt” (Platon 1984, s 298). Efter Pufendorf finner vi samma tanke i Adam Smiths jämförelse av priset på vatten och priset på diamanter.

Pufendorfs syn på skatter behandlar Sæther i samma kapitel som maktindelningen inom staten. Pufendorf företräder den s k intresseprincipen, som i modern tid förfäktats av bl a Knut Wicksell och James Buchanan. Skatten ska stå i proportion till den skattedragandes nytta av det som skatten används till, där krigsmakten var den tunga posten. De välbärgade har mer som staten ska försvara än de fattiga och bör därför betala mer i skatt. En konsumtionsskatt är av flera skäl bättre än en inkomstskatt, bl a därför att konsumtionsskatten gynnar den sparsamme.

Inte bara egendom ska försvaras utan även själva livet, och ”livet är lika kärt för den fattige som för den rike” (citerat av Sæther, s 131; egen övers). Därför finns det argument även för en per capita-skatt.

Andra hälften av boken ägnar Sæther åt spridningen av Pufendorfs idéer. Den fysiska manifestationen i form av upplagor och översättningar av Pufendorfs böcker var enorm för sin tid. För den mest spridda, läroboken *De officio hominis et civis*, har 106 utgåvor på latin och 45 på andra språk identifierats fram till 1770, och det är inte alla:

Pufendorfs *De officio* ingick i naturrättsstudierna vid nästan alla universitet i det protestantiska Europa i början av 1700-talet. Under mer än 100 år hörde denna bok till de mest lästa akademiska böckerna i Europa och Nya världen. (s 145; egen övers)

Dessutom pekar Sæther på ett intressant fenomen som florerade innan det var kutym att upphovsrätten respekterades: Åtskilliga imitationer av *De officio* publicerades, med eller utan angivande av förlagan.

Många har påverkats av Pufendorf. Sæther ägnar stort utrymme åt John Locke, ett antal franska filosofer, inklusive Montesquieu (som uppenbarligen var mer influerad av Pufendorf än vad de uttryckliga hänvisningarna indikerar), Rousseau och Diderot, samt fysiokraterna, liksom skottarna Gershom Carmichael, Francis Hutcheson och Adam Smith.

Smith är slutstationen för den egentliga analysen. Sæther visar övertygande att det fanns flera vägar från Pufendorf till Smith och han utreder och dokumenterar dem tämligen detaljerat. Det fanns en direkt väg som är särskilt tydlig när det gäller synen på männis-

kans beteende i Smiths *Theory of Moral Sentiments*. Det fanns en indirekt väg via fysiokraterna, som Smith träffade under sin vistelse i Frankrike på 1760-talet. Det fanns andra indirekta vägar via Carmichael och Hutcheson och den skotska upplysningsfilosofin, som Smith blev en del av.

Det är ett imponerande prov på lärdom och beläsenhet som Sæther ådagalägger, och detta i en tid då lärdom nästan har blivit ett pejorativ i en del kretsar. Vet de inte i Norge att en doktorsavhandling i nationalekonomi numera ska begränsas till tre eller fyra artikelmanuskript med ekonometrisk analys i centrum? Nå, Sæther var ingen vanlig doktorand. Han var vid disputationen 76 år och professor emeritus vid universitetet i Kristiansand. Han var med andra ord oberoende och behövde inte följa trenderna utan har kunnat skriva om fundamentala idéhistoriska frågor som allt färre ekonomer ens känner till existensen av. Det är ett ljus i mörkret att resultatet kunnat presenteras som en doktorsavhandling och en bok på ett ansett förlag.

Bo Sandelin

Professor emeritus, Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

REFERENSER

Platon (1984), *Skrifter i svensk tolkning*, andra delen, Doxa, Lund.

Pufendorf, S (1673), *Om de mänskliga och medborgerliga plikterna enligt naturrätten*, nyttgåva 2001, City University Press, Stockholm.